

ERKEN DÖNEM ARAP KÜLTÜRÜNDE PEYGAMBERLİK TASAVVURU

İsrafil BALCI (*)

Özet

Hz. Muhammed'e kadar Araplar'ın peygamberlikle ilgili bilgileri geçmiş peygamberlerin kıssalarına dayanıyordu. Başlangıçta onlar peygamberi gaipten haber veren, geleceğe yönelik kehanetlerde bulunan ve kendisinde birtakım yetenekler bulunan büyücü, falcı ve sihirci gibi nitelemelerle tanımlamaya çalıştılar. Ancak bu tanımlamalar yetersiz kalınca, Yahudilerin bilgisine başvurdular. Neticede Araplar İslâm ile birlikte peygamberliğin mahiyetini öğrenince, bazı kabile şefleri bunu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak için Hz. Muhammed'i taklit ederek peygamberlik iddiasıyla ortaya çıktılar.

Anahtar Kelimeler: Peygamberlik, Hz. Muhammed, kâhin, büyücü, Araplar

The Imagination of the Prophethood in the Early Period of Arabic Culture

Abstract

The knowledge concerning the prophethood of the Arabs until the Prophet was relied on the stories of past prophets. In the beginning, they began to define the Prophet as a person who informs from the invisible world, predicts the future, has unusual and tremendous power, sorcerer, magician, and etc. However, when these qualities were insufficient to define the Prophet, they applied to the knowledge of the Jews. At the end, when the Arabs learned the nature of the Prophet through Islam, some chiefs of tribes claimed their own prophethood by imitation of the Prophet for their own worldly benefits.

Key Words: Prophethood, Prophet Mohammad, sorcerer, magician, Arabs

*) Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
(e-posta: israfilbalci@hotmail.com)

Giriş

Hiz. Muhammed risaletini açıkladığı zaman Araplar arasında onun peygamberliğiyle ilgili birtakım tartışmalar yaşanmıştır¹. Başlangıçta oldukça sınırlı sayıda insanlar ona inanırken ekseriyeti onun peygamberliğini kabul etmediği gibi kendilerince birtakım gerekçeler ileri sürmüşlerdir. Bilindiği gibi Kur'ân geçmiş peygamberlerden bahseder ve Hiz. Muhammed'i son peygamber olarak tanımlar². Kur'ân'ın geçmiş peygamberlerden söz etmesi Araplar'ın bu peygamberler hakkında birtakım bilgilere sahip olduklarına işaret eder. Her şeyden önce söz konusu peygamberlerle ilgili anlatılan kıssaların ders vermek amacı taşıdığı vurgulanmaktadır³. Nitekim Hiz. Muhammed onları geçmiş toplumların başına gelen felaketlerle uyardığı zaman onun söylediklerini 'geçmişin masalları' olarak nitelemişlerdir. Araplar, Hiz. Muhammed risaletini açıkladığı zaman ona şiddetle tepki gösterirken aynı zamanda kendi bilgi düzeyleri ve inançları çerçevesinde birtakım tanımlamalarla onu vasıflandırmaya çalıştılar veya eleştiriler getirdiler.

Peygamberlikle ilgili yapılan eleştiri ya da itirazlar büyük oranda Araplar'ın inançlarının ve bilgi birikimlerinin bir yansıması görüntüsündeyken, bir kısmı da siyasî ve iktisadî kaygılarla ilintili bir özellik arz eder. Örneğin siyasî ve iktisadî kaygılarla eleştiri getirenlerin temsil ettiği zihniyetin uzantıları, peygamberliğin Hiz. Muhammed ile birlikte tanınmaya başlanmasının ardından hemen harekete geçerek bu sefer peygamberlik iddiasıyla ortaya çıktılar ve bu yolla kendilerine siyasî/ekonomik çıkar sağlamaya çalıştılar. Esvedü'l-Ansî, Müseylimetü'l-Kezzab ve Tuleyha b. Huveylid bunların önde gelenlerindendir. Henüz Hiz. Muhammed hayattayken, İslâm'ın erken döneminde birtakım insanların peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkmaları ve kendilerine hatırı sayılır oranda taraftar bulmaları Araplar'daki peygamberlik tasavvuruyla da ilgilidir. Özellikle peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkanların kullandıkları enstrümanlar, beslendikleri kaynaklar ve peygamberlik kavramına yükledikleri anlam gibi konular aynı zamanda Hiz. Muhammed'in peygamberliğine karşı gösterilen reaksiyonun da bir bakıma muharrikleridir. Bu itibarla Arap toplumundaki peygamber tasavvurunun bilinmesi, Hiz. Muhammed'e karşı gösterilen reaksiyonun nedenlerini ortaya koyacağı gibi, aynı zamanda peygamberlik iddiasında bulunanların durumuna da açıklık getirecektir. Hatta denebilir ki, bu durum daha sonraki dönemlerde peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan yalancıların hezeyanlarının arka planına da bir bakıma tarihi açıdan ışık tutacaktır.

1- Mekke Döneminde Hiz. Muhammed'in Peygamberliğine Gösterilen Reaksiyon

Kur'ân, Araplar'ın peygamberlik tasavvuru hakkında önemli ipuçları vermektedir. Âyetlerde yer alan açıklamalar bir bakıma o kültürel vasattaki peygamberlik tasavvurunun en somut anlatımıdır. Onların zihnindeki peygamber tasavvuruyla ilgili şu tasvirler anlatılmaktadır:

1) Bkn., İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ, Dâru Sâdr*, Beyrut t.y., I, 199-201.

2) Ahzâb 33/40.

3) Bkn. Yûsuf 12/111.

Dediler, 'Bu elçiye ne oluyor ki yemek yiyor, çarşılarda geziyor? Ona kendisiyle beraber uyarıcı olacak bir melek indirilmeli değil mi?' (Furkân 25/7); 'Yahut üstüne bir hazine atılmalı yahut kendisinin, ürününden yiyeceği bir bahçesi olmalı değil mi?' Ve zalimler: 'Siz başka değil, sadece büyülenmiş adama uyuyorsunuz' dediler. (Furkân 25/8); Bak senin için nasıl benzetmeler yaptılar da saptılar (Furkân 25/8).

Dediler ki, 'yerden bize bir göze fişkırtmadıkça sana inanmayız.' (İsrâ 17/90); 'Yahut senin hurmalardan ve üzümlerden oluşan bir bahçen olmalı, aralarından ırmaklar fişkırtmalısın' (İsrâ 17/91); 'Yahut zannettiğin gibi üzerimize gökten parçalar düşürmelisin yahut Allah'ı ve Melekleri karşımıza getirmelisin.' (İsrâ 17/92); 'Yahut altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalsın. Ama sen üzerimize, okuya-cağımız bir Kitap indirmedikçe senin sadece göğe çıkmana da inanmayız.' De ki, 'Rabbimin şanı yücedir. Ben sadece elçi olarak gönderilen bir insan değilmiyim?' (İsrâ 17/93)⁴.

Yukarıdaki âyetlerde anlatılanlara göre Araplar peygamberin normal davranışlarını yadırgayıp onu insanüstü bir varlık olarak görmek istemişlerdir. Onlar peygamberin sıradan insanlar gibi yiyip içmesini ve çarşı pazarda dolaşmasını garip karşılamışlar ve kendisiyle birlikte uyarıcılık yapacak bir meleğin bulunması gerektiğini düşünmüşlerdir. Ayrıca peygamberin mal mülk edinmesi gerektiği ve büyülenmiş olabileceği gibi değişik özellikler tasavvur etmişlerdir. Buna ilaveten ısrarla peygamberden mucize beklemişlerdir⁵. Kur'an'ın dile getirdiği bu hususlar kuşkusuz o günün insanının zihnî alt yapısında var olan ve peygamberde bulunması gerektiği düşünülen özelliklerin bir yansımasıdır. Zira Kur'an onların anlayacağı bir dil kullanıp onların algı düzeylerine ve düşünce dünyalarına hitap etmekteydi. Araplar'ın zihnî alt yapısında varolan söz konusu algılama, aynı zamanda Hz. Muhammed'in peygamberliğine yapılan itirazların ve peygamberlik iddiasında bulunanlara karşı takınılan tutumun bir uzantısı olarak düşünülebilir. Her şeyden önce onların zihnindeki peygamber tasavvuru bu söylemle ortaya çıkan yalancılara beslendiği kaynak olmuş ve itibar kazanmaları için uygun ortam sunmuştur. Hatırlanacağı gibi Hz Muhammed tebliğe başlayınca Araplar onu yalancılıkla, sihirbazlıkla, şairlikle, kâhinlikle, aklını oynatmış ya da şuurunu kaybetmiş olmakla nitelemişlerdi⁶. Dikkat edilirse bu fenomenler onların fazlasıyla itibar ettikleri değerlerdir. Onların bu suçlama ve yakıştırmalarına karşı Kur'an şu mukabelede bulunmuştur:

(Ey Muhammed) Sen hatırlat, öğüt ver. Rabbinin nimeti sayesinde sen ne kâhinsin, ne de mecnun⁷.

4) Âyet meallerinde Süleyman Ateş'in *Kur'an-ı Kerîm ve Yüce Medîli* adlı tercümesinden yararlanılmıştır.

5) Muhammed İbn İshâk, *Siyer*, Yayına Hazırlayan Muhammed Hamidullah, Akabe yayınları, ikinci baskı, İstanbul 1991, 332-33; İbnü'l-Esîr, İzzuddin Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed, (ö.630/1312), *el-Kâmil fî Târîh*, nşr. J. Tornberg, Beyrut, 1965-66, II, 75-76.

6) İbn İshâk, 207; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Hımyerî, (ö. 213/828), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa Sakkâ ve dğl. Beyrût, t.y., I, 187, 195; İbn Sa'd, I, 202; İbnü'l-Esîr, II, 71.

7) Tûr 52/29.

O (Kur'ân) elbette değerli bir elçinin sözüdür. O bir şairin sözü değildir... Bir kâhinin sözü de değildir⁸.

Hiz. Muhammed Arap toplumuna peygamber olduğunu anlatırken Kureys'ten 'Utbe b. Rebia, kardeşi Şeybe, Ebû Süfyân, Nadr b. Hâris, Ebû Cehil ve Âs b. Vâ'il gibi önde gelen isimler ona gelip dediler ki, 'Şimdiye kadar Arap'tan hiç kimse senin gibi kavmin başına böyle bir bela açmadı... Şayet bu söylediklerinle mal ya da makam istiyorsan sana verelim... Şayet sana gelen bir cin ise ve seni etkiliyorsa tedavi ettirelim.'⁹ Hiz. Muhammed onlara, bu öneriler için değil sadece Allah tarafından elçi ve uyarıcı olarak gönderildiğini söyledi. Bu sefer onlar şu istekte bulundular: 'Ey Muhammed! Şayet teklifimizi kabul etmezsen, biliyorsun bizim kadar ülkesi dar, suyu kıt ve sıkıntı içinde yaşayan bir millet yoktur. Seni gönderen Rabbi'nden bizim için iste de, ülkemizi daraltan şu dağları gidersin, ülkemizi bize genişletsin, Şam ve Irak nehirleri gibi bize nehirler akıtsın. Geçmiş atalarımızı diriltsin ve dirilttiği adamlar arasında Kusayy b. Kilâb da bulunsun. Çünkü o, sözüne güvenilir birisidir. Onlara senin söylediklerinin doğru olup olmadığını soralım. Senden istediklerimizi yaparsan ve onlar da seni tasdik ederlerse biz de sana inanırız. Böylece Allah katındaki derecenı öğrenmiş olur ve iddia ettiğin gibi seni peygamber gönderdiğini anlarız.' Hiz. Muhammed bu söylediklerini onaylamak için değil, tebliğ ile görevlendirildiğini yineleyince onlar dediler ki, 'Bizim istediklerimizi yapmıyorsan, bari kendin için yap. Rabbi'nden senin iddialarını tasdik edecek seninle beraber bir melek göndermesini iste de seni tasdik edip bizi de reddetsin. Ayrıca ondan sana bahçeler, hazineler ile seni istediğin şeylere muhtaç etmeyecek altından, gümüşten sayılar iste. Artık çarşı pazara çıkmaz, bizim aradığımız gibi yiyecek aramaz ve geçim derdine düşmezsin. İddia ettiğin gibi bir peygambersen Araplar senin Rabbin katındaki derecenı böylece anlamış olurlar.' Resulüllah bu isteklerini yerine getirmek için gönderildiğini tekrar edince, bu sefer onlar 'Dilerse Rabbinin yapabileceğini iddia ettiğin gibi, göğü üzerimize düşür.' gibi isteklerde bulundular ve bunu yaptığı takdirde inancıklarını söylediler. Resulüllah, onlara Allah dilerse bu isteklerini yapabileceğini karşılığını verince müşrikler, 'Ey Muhammed! Rabbin bizim seninle oturup bu soruları soracağımızı ve senden neyi talep edeceğimizi bilmiyor mu ki, sana daha önce bize ne cevap vereceğini söylemedi ve bize de ne yapacağını haber vermedi. Bize getirdiğin bu şeyleri kabul etmiyoruz. Çünkü biz Yemâme'deki er-Rahmân denilen adamın sana bir şeyler öğrettiğini duyduk. Vallahi biz asla ona inanmayız. Ey Muhammed bizden günah gitti, biz sana sebebini söyledik. Ya sen bizi ya da biz seni yok ederiz. Biz meleklerle inanıyoruz. Onlar Allah'ın kızlarıdır. Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmedikçe sana asla inanmayız.'¹⁰ Aslında bu kayıt Arapların zihnindeki peygamber tasavvuruyla ilgili düşünceleri bir bakıma özetler gibidir.

Yukarıdaki alıntıda dile getirilen hususlar ve peygamberliğe yapılan itirazlar daha çok Hiz. Muhammed'e inanmamak için öne sürülen bahaneler izlenimi vermektedir. On-

8) Hâkka 69/40-42.

9) İbn Hişâm, I, 191-92.

10) İbn İshâk, 258-59; İbn Hişâm, I, 191-93; ayrıca bkn. Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîl Âyi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1410/1995, IX, 204-206; Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmî'l-Kur'ân*, Kahire 1965, X, 328-29.

lar Hz. Muhammed'in maddi çıkarlar için böyle bir yola başvurmuş olabileceğini düşünmüş olmalı ki, ona mal ve makam vaadinde bulunmuşlardır. Bunun reddedilmesi üzerine bu sefer ondan kendi arzularının gerçekleşmesi için isteklerini sıralamışlardır. Görüldüğü kadarıyla istekler tamamen dünyevîdir ve herhangi bir inanca dayalı itiraz görüntüsünden uzaktır. Ancak diyalogun sonuna doğru giderek inanca dayalı itirazların gelmesi ve meleklerden söz edilmesi dikkat çekmektedir. Özellikle meleklerle peygamberliğin ilintilendirilmesi, aşağıda da değinileceği gibi daha çok Yahudi kaynaklı bilgilere dayalı bir görüntü arz etmektedir.

Alıntı yapılan diyalogda Yemâme'deki Rahmân'dan söz edilmesi dikkat çekmektedir. Bilindiği gibi Hz. Peygamber 628'li yıllardan sonra etraftaki idarecilere İslâm'a davet mektupları göndermişti. Mektup gönderilenler arasında Yemâme idarecisi olan Hevze b. Ali'nin de ismi zikredilmektedir. Yapılan davet üzerine Yemâme'den bir heyetin Hz. Peygamber ile görüşmek için Medine'ye geldiği ve İslâm'ı kabul ettikleri, onlar arasında daha sonradan peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkacak olan Müseylime'nin de isminin geçtiği belirtilmektedir¹¹. Anlaşılan Hz. Muhammed ile görüşmesinden sonra Müseylime peygamberlikle ilgili birtakım kanaatler elde etmiş olacak ki, yurduna döndükten sonra peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkmış ve Hz. Muhammed'den kendisini peygamberliğe ortak etmesini istemiştir¹². Belâzuri'nin verdiği bilgiye göre Müseylime peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkınca kendisinin 'Rahmânu'l-Yemâme' unvanıyla anılmasını istemiştir¹³. Müşriklerin Yemâme'deki Rahmân'dan söz etmeleri ilk bakışta bu unvanla ilgili olduğunu akla getirmektedir. Ancak bu bilgilerin müşrikler tarafından yapılan itirazı haklı gösterecek herhangi bir kanıtı ve geçerliliği söz konusu değildir. Her şeyden önce bu, tarihsel olarak mümkün değildir. Zira Müseylime'nin Hz. Peygamber ile görüşmesi en erken tarih olarak 628 yılındadır. Bir başka ifadeyle Medine döneminin sonlarına doğrudur. Oysa müşriklerle Hz. Peygamber arasında geçen diyalog Mekke döneminde ve risaletin başlangıcındadır. Bu itibarla müşriklerin itirazının, Müseylime'nin kullandığı söylenen unvanla ilgili olamayacağı gayet açıktır.

Öte yandan Hz. Muhammed'in tebliğ sırasında Mekke civarından destek bulamayınca dışarıdaki kabilelere yöneldiği ve bu maksatla Yemâme'ye kadar gittiği İbn Hişâm tarafından dile getirilmekte, ancak haberin ayrıntısı hakkında bilgi verilmemektedir¹⁴. Her şeyden önce bu rivayet diğer kaynaklarca desteklenmemektedir. Buna ilaveten Peygamber'in Mekke civarındaki Taif'e ve çeşitli kabilelere gittiği, ancak Mekke'den hayli uzak olan yerlere bu amaçla herhangi bir seyahatinin olmadığı bilinmektedir. Ancak bu kayıt doğru kabul edilse bile, bu durum müşriklerin dile getirdiği iddiayı asla desteklemez. Nitekim Resulullah'ın Yemâme'yi ziyaret ettiği iddia edilen rivayet risaletin başlangıcıyla ilgiliyken, unvanı kullanan şahsın ortaya çıkışı az önce de ifade edildiği gibi çok daha sonradır. Bu itibarla söz konusu rivayete dayalı olarak böyle bir itirazın yapılmış olabi-

11) Belâzuri, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, (ö. 279/892), *Fütûhu'l-Buldân (Ülkelerin Fethi)*, Türkçe çev. Mustafa Fayda, Ankara 1987, 126.

12) İbn Sa'd, I, 316; Belâzuri, 126, 127; Küla'î, Ebû Rebî Suleymân b. Mûsâ, (ö. 634/1237), *el-Hilâfe-tu'r-Râşide ve'l-Butûletu'l-Hâlîde fî Hurûbi'r-Ridde*, nşr. Ahmed Çanm, Kahire 1979, 100.

13) Belâzuri, 152.

14) İbn Hişâm, II, 288.

leceğini temellendirmek mümkün değildir. Bütün bunların yanında müşrikler tarafından dile getirilen bu tür söylentilerin Medine'ye hicretten sonra, özellikle Yahudilerin menfi propagandalarıyla ve müşriklerle ortak hareket edip Hz. Peygamber hakkında ortaya atıkları birtakım itirazlarla ilintili olabileceğini akla gelmektedir. Muhtemelen daha sonradan dile getirilen bu tür söylentiler önceki rivayetlerle karıştırılıp kaynaklara birlikte yansıtılmıştır. Dolayısıyla bu rivayetlerden hareketle müşriklerin ima ettiği hususu doğrulayacak herhangi delil bulabilmek mümkün değildir. Tam aksine Resulullah ile görüşmek için Medine'ye geldikten sonra, Müseylime'nin peygamberlik hakkında birtakım bilgiler edindiği ve bu bilgiler doğrultusunda Hz. Muhammed'i taklit ederek peygamberlik iddiasıyla ortaya çıktığı görülmektedir.

Müşriklerle yaşanan konuşmanın ardından Hz. Muhammed toplantıdan ayrılınca, arkasından yetişen Abdullah b. Ebî Ümeyye ona şunları söyledi: "Ey Muhammed! Kavmin sana teklifini yaptı, ancak sen reddettin. Allah katındaki derecenin bilmek ve seni tasdik etmek için bazı isteklerde bulundular yapamadın. Ardından senin onlara üstünlüğünü ve Allah katındaki makamını anlayabilecekleri şeyleri, senden kendi adına istediler gene yapamadın. Sonra senden kendilerini korkutacağın azaplar getirmeni istediler yine yapamadın. Vallahi sana asla inanmam. Göge bir merdivenle çıkıp beraberinde söylediklerini tasdik eden dört melek gelinceye kadar seni bekleyeceğim. Bunu yaparsan seni tasdik edeceğimden de şüphe etme."¹⁵

Yukarıdaki kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla Araplar kendi bilgi düzeyleriyle ve zihni alt yapılarında mevcut tasavvurlarla Hz. Muhammed ile müzakereye oturup onunla tartıştılar. Ancak kullandıkları enstrümanlara bakılırsa peygamberlikle ilgili bilgileri herhangi bir teolojik ve felsefi temele dayanmaktan ziyade, daha çok Ehl-i Kitap kaynaklı öğrenilenlerle ilintili bir mahiyettedir. Onlar kendi bilgi düzeyleri ve yaşadıkları kültürel vasattaki mevcut inanç değerleriyle Hz. Muhammed'in peygamberliğini anlamlandırmaya çalıştılar. Ancak bu çaba onun öğretisini anlamaktan ziyade Hz. Muhammed'i iddialarından vazgeçirmeye yönelik bir gayret görüntüsündedir. Ne onu güç kullanarak engelleme çabasıyla ne de ikna etme girişiyle herhangi bir başarı kazanamayınca, müşrikler bir çare olarak Ehl-i Kitap'a başvurdular. Bu girişim onların peygamberi anlamada yetersiz kaldıklarının ya da bu konuda Ehl-i Kitap'tan daha az bilgiye sahip olduklarının bir göstergesi olarak da yorumlanabilir. Ehl-i Kitap'tan kasıt büyük oranda Medine'de ikamet eden Yahudilerdir. Ancak bu, Mekke'de hiçbir bir Ehl-i Kitap mensubunun bulunmadığı anlamına gelmemelidir. Nitekim az sayıda da olsa Mekke'de Yahudi ve Hristiyanların varlığından söz edilmektedir¹⁶. Bunların bir kısmı Arap iken bir kısmı ise dışardan özellikle ticari amaçla gelip yerleşenlerden oluşuyordu¹⁷. Araplar'a göre onlar

15) İbn İshâk, 259-60; İbn Hişâm, I, 193-94.

16) Fazlur Rahman, 'İslâm'ın Doğuşundan Hicrete Kadar Mekke'nin Dinî Durumu', çev. Adil Çiftçi, *İslâmî Yenilenme; Makaleler IV*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2003, 30, 33.

17) Bkn., İzzet Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev., Mehmet Yolcu, Yöneliş Yay., İstanbul 1989, I, 94-97; Arap yarımadasında Yahudi ve Hristiyanların mevcudiyetiyle ilgili bkn. Osman Güner, *Resûlullah'ın Ehl-i Kitap'la Münâsebetleri*, Fecr Yayınevi, Ankara 1997, ss., 60-67, 73-75, 80-84.

hem inanç, hem bilgi düzeyi hem de yaşam standardı olarak daha ileri seviyedeydiler. Hatta onların Araplar'a olan üstünlükleri bazı hadis kayıtlarına oldukça çarpıcı anlatımlarla yansımıştır¹⁸.

İbn Hişâm birçok yerde Yahudi ve Hristiyan âlimlerinin yakın gelecekte bir peygamber gönderileceği beklentisinde olduklarından söz eder¹⁹. Araplar'ın Yahudilerden yardım alma girişimleri bir bakıma bu söylentilerle de ilintili gibidir. Ayrıca onlardan bilgi edinme çabaları aynı zamanda peygamberlikle ilgili birtakım düşüncelerinde Yahudi etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Bir başka ifadeyle Araplar'ın Hz. Muhammed'i algılamasında ya da ona gösterdikleri reaksiyonların bir kısmında Ehl-i Kitab'ın rolünün olduğu söylenebilir. Nitekim İbn İshâk'ın verdiği bilgilere göre, Hz. Muhammed tebliğe başladığı zaman müşrikler en-Nadr b. Hâris b. Alkame ile Ukbe b. Muayt'ı Medine'deki Yahudi âlimlerine gönderdiler. Müşriklerin isteği doğrultusunda bu kişiler Yahudi âlimlere Hz. Muhammed'in vasıflarını anlatacak ve bu yolla onun hakkında bilgi elde edeceklerdi. Araplar'a göre ilk Ehl-i Kitab kendilerinin bilmediği peygamberler tarihini biliyordu. Rivayete göre Yahudi âlimleri Mekkeli elçilere Hz. Muhammed'e 'Ruh', 'Ashâb-ı Kefh' ve 'Zülkarneyn' hakkında soru sormalarını önerdiler ve bu sorulara cevap verirse onun hak peygamber olacağını söylediler. Aksi durumda ise onun bir yalancı olduğunu belirttiler. Neticede en-Nadr ile Ukbe, Mekke'ye dönünce Hz. Muhammed'e gelip Yahudiler'den öğrendikleri bilgileri sordular. Resullüllah onlardan bir gün mühlet istedi ve soruları cevaplayacağını söyledi. Ancak aradan on beş gün geçmesine rağmen herhangi bir vahiy gelmeyince tüzüldü. Mekkeliler de bu olayı dillerine dolayıp, Hz. Muhammed'i yalancılıkla itham etmeye başladılar²⁰. Sonra Resulüllah'a bu konularla ilgili âyetler nazil oldu²¹.

Araplar'ın peygamberi bir melek ile ilintili görmeleri ve onunla birlikte anmaları düşündürücüdür. Onlarda var olan melek inancının önemli bir yer işgal ettiği dikkat çekmektedir. Hatırlanacağı gibi Araplar melekleri Allah'ın kızları olarak nitelemişlerdir²². Resulüllah tebliğe başladığı zaman birisi ona 'Şayet yanında bir melek var da seninle beraber insanlara konuşuyor ve seninle görüyorsa...' diye söze karışıp peygamberin melek ile olan ilintisine işaret etti. Hatta 'Ona bir melek indirilmeli değil mi?'²³ âyetinin bu nedenle nazil olduğu söylenir²⁴. Arapların zihnindeki bu melek tasavvurunun Hz. Peygamber-

18) Ebû Dâvûd'ta yer alan hadis kaydına göre, Araplar bilgi yönünden Yahudilerin kendilerinden üstün olduklarına inanırdı. Bu nedenle onların birçok davranışını taklit ediyorlardı. Hatta bu taklidin onların hanımlarıyla ilişkilerinin mahiyetine kadar yansıdığı belirtilmektedir. Medine'ye hicret eden Kureyşliler de aynen Medinelî Araplar gibi Yahudilerden etkilendiler ve onların bazı davranışlarını benimsediler. Bkn. Ebu Dâvûd, *Nikâh* 46, (2164).

19) İbn Hişâm, I, 132.

20) İbn İshâk, 262-63; İbn Hişâm, I, 195.

21) Ruh' hakkında bkn. İsra 17/85; Ashab-ı Kefh hakkında bkn. Kefh 18/9 vd.; Zülkarneyn hakkında bkn. Kefh 18/83 vd.

22) Bkn. Gerald R. Hawting, *The Idea of Idoltary and the Emrgency of Islam; from Polemic to Islam*, Cambridge University Pres, First published 1999, pp., 130-149.

23) En'âm 6/8.

24) İbn İshâk, 351; İbn Hişâm, I, 266.

ber'in miraç olayına da yansıdığı ve bu olayın tasvirinde melek motifinin ağırlıklı olarak kullanıldığı görülür²⁵. Araplara göre kendilerine peygamber olarak insan değil melek gönderilmeliydi²⁶. Peygamberde insanüstü bir nitelik görmek istemeleri üzerine Allah Resulü onlara kendisinin onlardan birisi olduğunu hatırlatmış²⁷ ve şu âyetle cevap vermiştir: "*Gaybı da bilemem. Size 'Ben meleğim' de demiyorum. Ben sadece bana vah-yolunana uyuyorum.*"²⁸

Öte yandan Yahudilerin vurgu yaptıkları ve Hz. Peygamber'e sorulmasını istedikleri Ruh'dan kastın Cebrail meleğinin olduğu anlaşılmaktadır. Resulüllah Medine'ye hicret ettiği zaman Ruh ile ilgili âyetle geçen '*size az bir ilim verilmiştir*' sözü hakkında Yahudiler ona gelip bu sözün kendilerini de muhatap alıp almadığını sordular. Hz. Muhammed hem Araplar'ı hem de Yahudiler'i kapsadığını söyleyince onu eleştirip yanından ayırdılar²⁹. Peygamberliği meleklerle ilintilendirme ve bu bağlamda Hz. Peygambere yapılan itirazların bu bilgilerle ilgili olabileceğini akla gelmektedir.

En-Nadr b. Hâris hakkında bilgi veren İbn İshâk onun Kureyş'in şeytanlarından olduğunu söyler. Muhtemelen o, Hz. Muhammed'e karşı düşmanlıkta ileri gitmesi nedeniyle böyle bir sıfatla anılmıştır. Ancak onun bir insan olduğu konusunda şüphe yoktur. Nitekim o, Bedir savaşında esir alınmış ve ardından öldürülmüştür³⁰. Ayrıca onun hakkında şu bilgiler aktarılmaktadır: En-Nadr, Hz. Muhammed'e en çok düşmanlık edenlerden birisidir. O, Hîre'ye gitmiş ve orada ünlü İranlı komutan Rüstem ve İsfendiyar'dan birtakım hikmetli sözler öğrenmişti. Hz. Muhammed Mescitte halka Allah'ın, azgınlık yapan geçmiş milletleri nasıl cezalandırdığını hatırlatıp kendisine inanmalarını istediği bir toplantının ardından, en-Nadr onun yerine geçerek şunları söyledi: 'Ey Kureyş topluluğu! Vallahi ben ondan daha güzel konuşuyorum. Gelin ben size onun sözlerinden daha güzel şeyler anlatayım.' Ardından acem krallarından Rüstem ve İsfendiyar'dan duyduklarını anlatıp Hz. Muhammed ile kendisini kıyaslayarak ondan üstün olduğunu göstermeye çalıştı³¹. Bir başka kayıta da o, halka şunları söylemişti: 'Muhammed benden daha güzel sözlü değil. Onun söyledikleri öncekilerin masallarıdır.'³² Bu sözleri üzerine Furkân suresinin beşinci âyetinin nazil olduğu belirtilmektedir³³. Kur'ân'da dokuz yerde geçen 'esâtirülevvelîn'³⁴/mitolojik hikâyelerin her geçtiği zaman bunu en-Nadr'ın söylediğinin bilindiğinden söz edilmektedir³⁵.

25) Müslim, *İman*, 263; İbn Hişâm, II, 273.

26) Bkn. Furkân 25/21.

27) Kehf 18/110; Fussilet 41/6.

28) En'âm 6/50.

29) İbn İshâk, 264.

30) İbn Hişâm, II, 470, 471; Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/992), *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Beyrut, t.y., II, 286.

31) Bkn. İbn İshâk, 261; İbn Hişâm, I, 195, 239.

32) İbn Hişâm, I, 239; ayrıca bkn. Kalem 68/15; Mutaaffîn 83/13.

33) Furkân 25/5; İbn Hişâm, I, 239.

34) Bkn. Kur'ân, En'âm 6/25, Enfâl 8/31; Nahl 16/24; Mü'minûn 23/83; Furkân 25/5; Neml 27/68; Ahkaf 46/17; Kalem 68/15; Mutaaffîn 83/13.

35) İbn İshâk, 262.

En-Nadr b. Hâris daha da ileri giderek tıpkı Hz. Muhammed gibi, 'yakında Allah'ın gönderdiğinin benzeri âyetleri inzal edeceğim' gibi iddialarda bulunarak halkı etkilemeye çalıştı. Onun düşmanlıklarıyla ilgili olarak sekiz âyetin nazil olduğu belirtilmektedir³⁶. Nadr b. Hâris'in Hz. Muhammed ile zaman zaman toplum önünde tartışmaya girdiği ve her seferinde de yenik ayrıldığı belirtilir. Mescid'de bir tartışma sırasında Velîd b. Muğîre ile birlikte iken yenilmişti. O sırada Abdullah b. ez-Zibe'rî geldi. Velîd b. Muğîre ona 'en-Nadr, Abdulmuttalib'in oğluna bir şey yapamadı. O bizim ve ilahlarımızın cehennemde yanacağını söylüyor.' dedi. Abdullah da ona 'Hz. Muhammed'in uyarılarını kast ederek 'Allah'tan başka kendisine ibadet edilenlerin hepsi mi cehennemdedir? Oysa biz meleklere inanıyoruz. Yahudiler Üzeyr'e tapıyorlar. Hristiyanlar ise Meryem oğlu İsa'ya inanıyorlar.' karşılığını verdi³⁷. Anlaşıldığı kadıyla en-Nadr b. Hâris gibi insanlar gerek Yahudilerden gerekse diğer milletlerden duydukları birtakım bilgileri kullanıp Hz. Muhammed'i tanımak ve onun peygamberliğini anlamak yerine ona itiraz etme yolunu benimsemişlerdi.

Yahudiler'den bilgi almadan önce Cahiliye Arapları'nın Muhammed'in peygamberliğine yaptıkları itirazlar büyük oranda kendi bilgi birikimleriyle sınırlıdır. Örneğin onların bilgilerinin çoğunu cin/şeytan, sihir, büyü, mecnun, kâhin, şair gibi birtakım fenomenler oluşturduğundan onu bu kavramlarla anlamaya çalıştılar veya bu kavramların ifade ettiği anlam çerçevesinde ona itirazlar yönelttiler. Onların inancına göre cinler insana galip gelebiliyordu ve cinlerin musallat olduğu insan ancak tedaviyle kurtulabilirdi. Bu itibarla onlar Hz. Muhammed'in cinlenmiş olabileceğini düşünerek ona mecnun 'cinlenmiş' gözüyle baktılar ve tedavi etmeyi teklif ettiler. Nitekim 'Utbe b. Rebî'a, Hz. Muhammed'e gelerek şunları söylemişti: 'Belki de cinin getirdiği şiir, senin içini coşturdu. Vallahi siz Abdulmuttalib oğulları diğerlerinin söyleyemeyeceği şekilde güzel şiirler söylersiniz.' Ancak konuşması bittikten sora Resulullah ona Kur'an'dan âyetler okuyunca, duyduklarını ne şair sözü ne de kehanet olabileceğini söyledi ve kavmine dönerek onun kendi haline bırakılması gerektiğini belirtti. Ancak Kureyşliler, Muhammed'in onu da büyülediğini düşündüler³⁸.

Araplar'daki cin fenomeni Hz. Muhammed'in peygamberliğiyle irtibatlandırıldığı gibi, bu hususun bizzat Kur'an'a da yansıdığı görülür. İbn Sa'd, Resulullah'ın Taif dönüşü sırasında Nahle'ye geldiği zaman burada gece namazı kılarken Nusaybin cinlerinden olan yedi kişilik bir cin topluluğunun gelip onu dinlediğini ve dinledikleri şeyleri kabul etmiş olarak döndüklerini anlatmaktadır³⁹. Ardından onların durumunun Ahkâf suresinin 29 ve 31. âyetlerinde Resulullah'a bildirildiği belirtilmektedir⁴⁰. Görüldüğü kadıyla Arapların zihni ve inanç alt yapılarının önemli bir bölümünü cin, şeytan, melek gibi kavramlar oluşturduğundan Hz. Muhammed'i bu bilgi ya da algı düzeyleriyle tanımlamaya çalışmışlardır.

36) İbn Hişâm, I, 195.

37) İbn Hişâm, I, 240-41.

38) İbn İshâk, 267; İbn Hişâm, I, 190.

39) İbn Sa'd, I, 212.

40) Ahkâf 46/29, 31.

Müşrikler Hz. Muhammed'in peygamberliğine çeşitli itirazlarla engel olmaya çalışırken, istedikleri sonucu elde edemeyince değişik çareler arama yoluna giriştiler. Nitekim Hac mevsimi yaklaştığı zaman dışarıdan Mekke'ye gelecek kişileri Hz. Muhammed'in etkilememesi için onu şair, kâhin, sihirbaz, mecnûn gibi sıfatlarla tanıtmaya karar verdiler. Ancak yaşlı ve saygın bir kişi olan Velîd b. Muğîre bu sıfatların hiçbirisinin ona uymadığını belirtip, sözlerinde insanı cezbeden bir yönün olduğunu söyledi⁴¹. Kureyşliler Mekke'ye gelen Tufeyl b. Amr ed-Devsî'ye Hz. Muhammed'in aklını oynattığını ve sözlerinin sihir gibi, kişi ile babasını birbirinden ayırdığını söyleyip onunla görüşmemesini önerdiler. Bu şahıs kabilesin önderi olup aynı zamanda şair ve sözüne itibar edilir birisiydi. Tufeyl onun sözlerini duymamak için kulaklarını tıkamıştı. Ancak Mescid'e girdiğinde Hz. Muhammed'i namaz kılariken gördü ve ondan birtakım şeyler duydu. Duyduklarından etkilenip evine kadar onu takip etti ve Müslüman oldu. Ardından o, kabilesinden birçok kişinin Müslüman olmasını sağladı⁴².

Müşrikler, gerek kendi bilgi ve inançlarıyla gerekse Yahudilerden aldıkları destekle Hz. Muhammed'in peygamberliğine birtakım eleştiriler getirip herhangi bir başarı elde edemeyince bu sefer bir başka yol olarak ondan birtakım mucizeler beklediler ve peygamberliğini ispatlamasını istediler. Örneğin Kureyş'ten bazı kişiler onun yanına gelip kendisinin Hz. Mûsâ'nın bir asası olduğunu, onu taş vurunca on iki pınar fışkırttığını, Hz. İsa'nın ölümleri dirilttiğini hatırlatıp kendisinden de bu tür mucizeler beklediklerini söyleyerek, 'Sen de bazı mucizeler göster ki, seni tasdik edelim.' dediler. Hz. Muhammed onlara nasıl bir mucize istediklerini sorunca, 'Safâ' tepesini kendilerine altın yapmasını istediler. Hz. Peygamber yaptığı takdirde inanıp inanmayacaklarını sorunca, kesinlikle inanacaklarını söylediler. Ayrıca ondan dağları yürütmesini, yerden pınarlar fışkırtmasını, atalarını mezardan çıkarmasını da istediler ve mezardan çıkanlarla konuşarak gördükleri hakkında onlardan bilgi alıp ancak o şekilde inanabileceklerini dile getirdiler⁴³. Anlaşıldığı kadarıyla onlar peygamberlerin mucize gösterdiklerini biliyorlardı. Ancak onların mucize isteklerine karşı Müslümanların tepki göstermeleri ilginçtir. Örneğin Bedir savaşına giderken bir adam Hz. Muhammed ile konuşmak için müsaade almış ve ona 'Şayet sen peygambersen devemin karnındakinden haber ver.' diye istekte bulunmuştur. Ancak sorunun saçmalığı nedeniyle sinirlenen Seleme b. Selâm b. Vakş ona argo bir cevap verince Hz. Peygamber onu böyle konuşmaması için uyarmıştır⁴⁴.

Hız. Peygambere toplu itirazlar geldiği gibi bireysel anlamda da çok farklı itirazlar yapılmıştır. Örneğin Rûkane b. 'Abd adlı kişi Hz. Muhammed'den birlikte güreş tutmayı önermiş ve yenildiği takdirde peygamberliğine inanacağını söylemiştir. Ancak iki kez denemesine rağmen yenilince etrafındakilere, 'Bu adam sihirbaz, onun sihri gibisini hiç görmedim. Vallahi kendime sahip olamadım ve kendimi yerde buldum.' deyip uzaklaşmıştır⁴⁵. Bazıları ise Hz. Muhammed'in cinlerle özel irtibatının olduğunu düşünerek te-

41) İbn Hişâm, I, 156-57.

42) İbn Hişâm, I, 256-57.

43) İbn İshâk, 332, 333.

44) İbn Hişâm, II, 446.

45) İbn İshâk, 334; İbn Hişâm, I, 261.

davi için gelmişlerdir. Örneğin bir kadın çocuğunu Hz. Muhammed'e getirip günde üç kez cin/şeytanın, çocuğuna musallat olduğunu ve onu terk etmediğini söyleyerek yardım istemiştir. Haberin devamında Resulüllah'ın, çocuğu kucasına alıp tedavi ettiği ve ileri-ki bir zamanda kadının ona bu yardımı nedeniyle bir hediye sunduğu anlatılır⁴⁶. İlginç olanı ise müşriklerin ısrarla Hz. Muhammed'den somut mucizeler istemelerine rağmen Allah Resulü'nün onların her istediğine karşılık verdiği dair olağanüstü hadiselerin hemen bu kayıtların akabinde yer almamasıdır. Ancak daha sonraki dönemlerde Resulüllah'a ait pek çok mucizeden bahsedilmesi ilginç bir ironidir⁴⁷. Her şeyden önce bu durum daha sonraki dönemlerdeki peygamber algılamasıyla ilgili önemli ipuçları vermektedir⁴⁸.

Kuşkusuz Araplar Hz. Mûsâ, Hz. İsa, Hz. Dâvûd, Hz. İbrahim, Hz. Lût gibi peygamberlerin kıssalarından kısmen de olsa haberdardılar ve onların birtakım mucizeler gösterdikleri bilgisine sahiptiler⁴⁹. Dolayısıyla bütün bunlar Araplar'ın zihninde belli bir peygamber tasavvurunun mevcut olduğuna ve Cahiliye döneminde şekillenen peygamber anlayışını bu kültürel vasatın beslediğine işaret etmektedir. İbn İshâk'ın verdiği bilgiye göre risalete yakın dönemde Araplar bir peygamberin geleceğini Yahudi ve Hristiyan din adamlarından duymuşlar ve bu beklenti içerisindeydiler⁵⁰. Peygamber beklentisine ilişkin olarak bir tür mesihçiliğin risalete yakın dönemde Araplar arasında mevcut olduğuna dair bazı arayışların varlığından söz edilmektedir. Hatta bu durum Kur'an'la da desteklenmektedir. *"Onlar 'şayet kendilerine bir uyarıcı (peygamber) gelirse, her millettten daha çok doğru yolda olacaklar' diye bütün güçleriyle Allah'a yemin ediyorlardı. Ancak uyarıcı gelince, onlara Hak'tan uzaklaşmaktan başka katkı sağlamadı."*⁵¹ ayeti Mekkeli Araplar'ın arayış içerisinde olduklarına örnek gösterilebilir. Buna ilaveten Kasas suresinin 47-49. ayetleri ile Zuhuruf suresinin 57-58. ayetlerinde Mekke dönemindeki farklı bağlamlara ait Hz. Muhammed'in peygamberliğine yönelik tartışmalar bu kabilen örnekler olarak dile getirilebilir⁵².

Öte yandan kaynaklara yansıyan birtakım bilgiler peygamberlikle ilgili tartışma ya da arayışların değişik bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Örneğin Yahudi ve Hiris-

46) İbn İshâk, 335-36.

47) Bkn. İbn İshâk, 336-38.

48) Peygamberi algılama yanlışlığıyla ilgili geniş bilgi için bkn. M. Hayri Kırbasoğlu, 'Hz. Peygamber Tasavvurumuzun Dönüşümü: Paradigma'dan Paragon'a, Paragon'dan Kozmik İlkeye', *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler)*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 19-20 Nisan 2001, Isparta, ss. 129-139

49) Adı geçen ve diğer peygamberler hakkında geniş bilgi için bkn. Abdullah Aydemir, *İslâmi Kaynaklara Göre Peygamberler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara t.y.

50) İbn İshâk, 136-37; İbn Hişâm, I, 138, 142, 145. İbn İshâk Araplar'ın ümmi bir millet olduğunu ve kitap okumadıklarını söyler. Peygamber hakkında bilgisiz oldukları gibi, cennet, cehennem, öldükten sonra dirilme ve kıyamet gibi konularda sadece Yahudilerden öğrendikleri kadarıyla bilgi sahibiydiler. Bu bilgiler de henüz tam oturmuş değildi. Bkn. İbn İshâk, 136.

51) Fâtır 35/42.

52) Geniş bilgi için bkn. Fazlur Rahman, 'İslâm Toplumunun Mekke'deki Ön-Temelleri', çev. Adil Çiftçi, *İslâmi Yenilenme; Makaleler IV*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2003, 11.

tiyanlığa mensup bilginler bir araya gelerek gelecek peygamberle ilgili bildiklerini tartışırken, Arap kâhinleri de onlara katılıp kendi görüş ve düşüncelerini dile getirdikleri aktarılır⁵³. Ancak kâhinlerin peygamberle ilgili haberleri, kulak hırsızlığıyla şeytan ve cinlerden öğrendikleri nakledilir. Araplar'a göre şeytanlar göklere çıkıp meleklerden bilgi sızdırabiliyor ve daha sonra bu bilgileri kullanıyorlardı⁵⁴. Ayrıca onların inancına göre yıldızlar cinlere atılıyordu ve bu, onlara göre beklenen peygamberin geleceğine dair bir işaretti. Ancak Hz. Muhammed'in doğumundan sonra cin ve şeytanların melekler vasıtasıyla gökten haber almalarının engellendiği anlatılır. Böylece şeytanların yıldızlarla vurulmuş olduğunu düşündüler. Cinler de bu gelişmeyi Allah'ın kulları arasındaki bir emri olduğunu anladılar⁵⁵. Birtakım mitolojik unsurları barındıran bu bilgilerin Araplar'ın peygamber tasavvurlarına da yansımış olabileceği düşünülebilir. Ancak haberin içeriği gerçekçilikten daha çok mitolojik öğeler taşımakta ve inandırıcılıktan uzaktır. Buna rağmen kaynaklarda yer alan bu tür tasvirlerin o döneme ait inanç ya da düşünce dünyası hakkında belli oranda bilgi vermesi bakımından dikkate değer olduğunu söylenebilir.

Araplar'ın zihninde nübüvvetle siyasal erkin bir arada algılandığını ortaya koyan birtakım görüşlerden de söz edilebilir. Örneğin Hevze b. Ali ile Müseylime Hz. Muhammed ile peygamberliği bölüşmesini veya vefatından sonra kendilerine bırakılmasını istemişlerdir. Hatırlanacağı gibi Allah Resulü onları İslâm'a davet ettiği zaman, her ikisi de kendisinden sonra peygamberliğe ortak edilmeleri ya da peygamberliğin kendilerine devredilmesi koşuluyla teklifi kabul edebileceklerini önermişlerdi. Hevze, Rasûlüllâh'ın mektubunu alınca şu cevabı yazıyı göndermiştir: "Senin beni kabule davet ettiğin şey ne kadar güzel ve ne kadar anlamlı. Ben ise halkımın şairi ve hatibiyim. Bu sebeple Araplar bana hürmet ederler. O halde sen elinde bulundurduğun mülkün bir kısmına beni ortak yap ki, ben de senin yolunda gideyim."⁵⁶ Anlaşılan o, peygamberliği paylaşılacak bir makam olarak algılamıştır. Benzer düşüncede olup peygamberliği pazarlık konusu yapanlardan söz edilebilir. Nitekim Hz. Peygamber tebliğ sırasında Amr b. Sa'sa' kabilesinden destek istemek için onların yurduna gidip kendini takdim edince duyduklarının etkisiyle içlerinden birisi şu ifadeleri kullandı: 'Vallahi şu genci Kureys'ten alırsam mutlaka Arab'ı yerdim.' Sonra Peygambere dönerek 'Biz sana uyarız ve Allah da seni muhaliflerine galip kılar, senden sonra yönetim bize geçer mi?' diye sordu. Resulüllah ona emr, yani yönetim işinin Allah'ın elinde olduğunu ve dilediğine vereceğini söyleyince, bu sefer adam 'Biz senin uğruna canımızı hedef yapacağız, ancak sen başarılı olunca emr başkasının eline geçecek öyle mi?' deyip teklifi reddetti⁵⁷. Rivayete göre Amr oğulları Hz. Muhammed'den ayrıldıktan sonra kabile büyüklerinden bir kişiye gidip aralarında geçen konuşmaları anlatınca, o kavminin tutumunu doğru bulmamış ve İsmail

53) İbn Hişâm, I, 132.

54) İbn İshâk, 164; İbn Hişâm, I, 132-33.

55) İbn İshâk, 165-66, 169; İbn Hişâm'a göre Resulüllah'ın peygamberlikle görevlendirilmesi yaklaştığı zaman şeytanların cinlerden bilgi almaları engellenmiştir. İbn Hişâm, I, 132.

56) İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Ali el-Kuraşî, (öl.597/1201), *el-Vefâ bi Ahbâri'l-Mustafâ*, nşr. M. Abdulvahid, Beyrut, 1966, 738; İbnü'l-Esîr, II, 200; Muhammed Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye li'l-Adî'n-Nebeviyye ve'l-Hilâfetu'r-Râşide*, Beyrut 1985, 157.

57) İbn Hişâm, II, 289; İbnü'l-Esîr, II, 93.

oğullarından hiç kimsenin şimdiye kadar peygamberlik iddiasında bulunmadığını söyleyerek onun gerçek peygamber olabileceğini dile getirmiştir⁵⁸.

Öte yandan peygamberlik toplumsal konumla da ilişkilendirilmiştir. Örneğin, Velîd b. Muğîre Hz. Muhammed'i kendisine göre küçük görerek onun peygamberliği ile ilgili şunları söylemişti: 'Ben dururken Muhammed'e mi vahiy geliyor? Oysa ben Kureys'in büyüğüm ve onların şeyhiyim. Sakîf'in efendisi Ebû Mesu'ûd Amr b. Umeyr dururken mi Muhammed'e vahiy geliyor? Biz iki köyün büyükleriyiz.'⁵⁹ Benzer bir itiraz Hz. Peygamber'in Taif yolculuğu sırasında da dile getirilmiştir. Hz. Peygamber Taif'e gittiği zaman karşılaştığı üç kardeşi İslâm'a davet edince, onlardan birisi, 'Şayet seni gerçekten Allah göndermişse Kâbe'nin örtüsünü yırtarım.' derken diğeri, 'Allah senden başka peygamber gönderecek adam bulamadı mı? diye alay etmişti. Üçüncüsü ise, 'Seninle asla konuşmam. Yemin olsun şayet sen peygambersen ki, öyle olduğunu iddia ediyorsun, elbette ki sen sana cevap vermemden daha yücesin. Şayet sen Allah'a karşı yalan söylüyorsan sana cevap vermem bana yakışmaz.'⁶⁰ Benzer şekilde Nübeyh ve Münebbih adlı iki kardeş de Resulullah ile karşılaşınca, 'Allah peygamber gönderecek senden başka adam bulamadı mı? Burada senden daha yaşlı ve zenginler var.' sözleriyle onun peygamber olamayacağını düşünmüşlerdi⁶¹.

Kabileleri arasında güzel şiir söylemesi, nesebi ve görüşüyle ünlü birisi olan Süveyd b. Sâmit'i Hz. Peygamber İslâm'a davet edince aralarında geçen konuşma, peygamberlik tasavvuruyla ilgili belli bir fikir verecek mahiyettedir. İbn Hişâm'ın verdiği bilgiye göre Resulullah ile konuşma esnasında şöyle bir diyalog geçmişti:

- _ Belki de sende olan şey bendekinin aynısıdır.
- _ Sende ne var?
- _ Lokman'ın hikmeti
- _ Onu bana arz et

Bu konuşmada sözü edilen somut bir yazılı metin olmayıp Nadr b. Hâris'in iddia ettiği gibi birtakım hikmetli sözlerdir. Muhtemelen Süveyd, Hz. Peygamber'den duyduklarına itiraz olarak hikmetli ve şiirsel sözler dile getirmiş ve Resulullah da nezaketi gereği sözlerini tamamen reddetme yerine kendisinin getirdiğinin Allah'ın kalamı olduğunu ifade etmiştir. Sonra Resulullah ona Kur'ân okuyup İslâm'a davet etti. O da ondan uzak durmadı ve 'elbette ki, bu güzel bir sözdür' dedi ve kavmine döndü. Onun Müslüman olarak öldürüldüğü söylenmektedir⁶².

2- Medine Döneminde Peygamberliğe Yönelik Reaksiyonlar

Medine dönemiyle birlikte Hz. Muhammed'in peygamberliğine karşı gösterilen reaksiyonlar, teolojik ve siyasî boyutu başta olmak üzere birçok noktadan farklılık arz

58) İbn Hişâm, II, 289.

59) İbn Hişâm, I, 242.

60) İbn Hişâm, II, 285; İbnü'l-Esîr, II, 91.

61) İbnü'l-Esîr, II, 73.

62) İbn Hişâm, II, 290-91.

eder. Bazı Batılı bilim çevreleri Medine'ye geldiği zaman Hz. Muhammed'in, Yahudiler tarafından peygamberliğinin destekleneceği beklentisinde olduğunu, bu nedenle onlarla samimi ilişkiler kurduğunu, bu samimiyetin bir göstergesi olarak onların tuttuğu orucu tuttuğunu ve kible olarak Kudüs'e yöneldiğini hatırlatırlar. Ancak beklenen desteğin gelmemesi üzerine Hz. Peygamber'in tavrı değiştirerek başta kibleyi Kudüs'ten Kabe'ye çevirdiğine ve diğer Yahudi geleneklerini terk ettiğine vurgu yaparak Hz. Peygamber'in bu tutumunun beklenen desteğin gelmemesiyle ilintili olduğunu iddia ederler⁶³. Bu görüş değişik versiyonla Snouck Hurgronje tarafından dile getirilir. Ona göre Hz. Muhammed Hz. Mûsâ ve Hz. İsa'dan tevarüs eden öğretiyi getirdiğine kani idi ve bu nedenle başlangıçta putperestlere karşı 'ehli ilme', yani Ehl-i Kitab'a müracaat edilmesini öneriyordu. 'Şayet bilmiyorsanız zikir ehline sorun.'⁶⁴ âyetindeki 'zikir ehli'⁶⁵ ve 'fakat içlerinde ilimde derinleşenler'⁶⁶ âyetindeki 'ilimde derinleşenlerden' kastın Ehl-i Kitab olduğu belirtilmektedir⁶⁷. Ancak Yahudiler onu kabul etmeyince Hz. Muhammed hayal kırıklığına uğrayıp hem Ehl-i Kitab'ın denetimi dışında olan hem de kendisine gelen önceki vahiylerle çelişmeyen ve aynı zamanda Araplarca ataların dini olarak kabul edilen Hz. İbrahim'in dinine (Hanifliğe) yöneldi. Bu nedenle onun, Yahudi ve Hristiyanlıkla irtibatı kopararak tamamen Araplara yöneldiğine işaret edilir⁶⁸. Bu düşünceleri eleştiren Fazlur Rahman yerinde tespit ve değerlendirmeleriyle söz konusu iddiaların tutarlı olmayacağını dile getirmiş ve Yahudilik ve Hristiyanlık gibi İslâm dininin de sadece kendi toplumuna değil tüm insanlığa ait olduğuna vurgu yaparak görüşlerini temellendirmiştir⁶⁹.

Medine dönemiyle birlikte Peygamberlikle ilgili teolojik tartışmaların daha çok Yahudi merkezli itiraz ve propagandalardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Kendileri bir takım itirazlarda bulundukları gibi müşrikleri de etkilemeye çalışmışlardır. Hatta müşriklerle ortak hareket ederek tevhid geleneğini bilmelerine rağmen putperestliğin Hz. Muhammed'in dininden üstün olduğunu dile getirmişlerdir. Kur'ân Ehl-i Kitabın (Yahudilerin) bu tutumunu Nisâ suresinde şöyle yermiştir: *'Hem kendileri puta tapıyorlar, hem de inkârcılara bakıp 'Vallahi bunların yolu Müslümanların yolundan daha düzgün' diyorlar* (Nisâ, 4/51).

Yahudilerle Mekkeli müşrikler, Hz. Muhammed'in peygamberliğine itiraz ederken Medineli Araplar'ın onun çağrısına ilgi göstermeleri ve onu yurtlarına davet etmeleri dikkat çekmektedir. Hatırlanacağı gibi Evs ve Hazreç kabilesinin temsilcileri bir Hac mevsimi sırasında Hz. Muhammed ile karşılaşmışlar ve onun davetini kabul etmişlerdi.

63) Bkn. Bernard Lewis, *Tarihte Araplar*, çev. Hakkı Dursun Yıldız, Anka Yayınları, 2000, 60-61.

64) Nahl 16/43.

65) Derveze, I, 92, 93.

66) Nisâ 4/162.

67) Hurgronje Kur'ân'ın bu ayetini kullanarak düşüncesini temellendirmeye çalışır. Bkn. Fazlur Rahman, 'İslâm Toplumunun Mekke'deki Ön-Temelleri', 9.

68) Bkn. Fazlur Rahman, 'İslâm Toplumunun Mekke'deki Ön-Temelleri', 9-10.

69) Fazlur Rahman, 'İslâm Toplumunun Mekke'deki Ön-Temelleri', 10, 28.

Anlaşıldığı kadarıyla onların peygamber veya peygamberlikle ilgili bilgileri/beklentileri Mekkelilere oranla daha farklıydı, ya da peygamberden beklentileri bu daveti kabul etmede etkili olmuştu. Rivayetlere göre Medineli Araplar Yahudiler kanalıyla yakın gelecekte bir peygamber gönderileceğine dair bilgiler öğrenmişlerdi. Şayet bu kayıt doğruysa Hz. Muhammed'in peygamberliğine ilgi göstermelerinin en önemli nedenlerinden birisinin bu olduğu söylenebilir. İbn Hişâm bu konuyla ilgili ilginç bir kayıt aktarır. Bu kayda göre Medineli Yahudiler buradaki Araplar'ı şu sözlerle korkutuyorlardı: 'Yakın zamanda bir peygamber gönderilecek. Biz ona tâbi olacağız. Onun zamanı yaklaşmıştır. Onunla birlikte sizinle Ad ve İrem'in savaşıması gibi savaşacağız.' Haberin kaynağı 'Asım b. Katâde bu bilgilerin devamında şu ifadeleri eklemektedir. 'Allah, elçisini Kureyşten gönderince biz ona tabi olduk. Onlarsa inkâr ettiler.'⁷⁰ Medinelilerin Hz. Muhammed'in çağrısını kabul etmelerinin saikleri arasında Yahudi kaynaklı bu korku ya da tehdidin etkili olduğu düşünülebilir. Ancak onların Hz. Muhammed'i peygamber olarak kabul etmeleri, mesihçi peygamber beklentisiyle ilintili gözüксе de daha çok Medine'nin siyasî durumuyla yakından alakalıdır. Bilindiği üzere Medineli Yahudilerle müşrik Araplar birbirleriyle sürekli sürtüşme halindeydiler. Bu nedenle birtakım kabile ittifaklarıyla kendilerini savunma gereği duyuyorlardı. Anlaşılan onlar içinde bulundukları siyasî karışıklıklardan kurtulmak için kendilerine müttefik ya da hakem arama ihtiyacı duydukları bir sırada üstelik Kureyş kökenli bir peygamberle tanıştılar ve onunla ittifak yapmayı istediler. Nitekim Kureyş'in damadı olan Ebû Kays b. Eslet Hz. Muhammed için girişimde bulunup onu destekleyici şiirler söylediği belirtilir⁷¹. Buna mukabil içlerinden birisi yapılan çağrıyı hemen kabul etmeyi doğru bulmayıp, kendilerinin bu amaçla değil müttefik bulmak arayışı içinde olduklarını söylemiştir⁷². Ancak görünen o ki, Yahudi kaynaklı korku ya da beklenti Medineli Müslümanların Hz. Muhammed'in davetini kabul etmelerinde etkili olmuştur. Bu itibarla onların Hz. Muhammed'in davetini kabul etmelerinde ciddi bir dinî arayıştan ziyade daha çok siyasî nedenlerin etkili olduğu söylenebilir.

Bilindiği gibi Hz. Peygamber Medine'ye geldiği zaman burada yaşayan halkı ortak bir siyasî organizasyon etrafında toplamıştı. Medine Anayasası olarak da isimlendirilen ve toplumu şekillendiren bu siyasal organizasyona şehirde yaşayan Yahudiler de dahil edilmişlerdi. Bu süreçten sonra o, peygamberliğin yanı sıra aynı zamanda dünyevî liderlik vasfını da kazanmıştı. Medine'de yaşayan Yahudilerin ekseriyeti geldiği ilk günden itibaren Hz. Muhammed'e muhalefet ederek peygamberliğini kabul etmek istememişlerdi. Yahudiler tarafından dile getirilen eleştiriler ve onun peygamberliğine yönelik teolojik tartışmalar bir sonuç getirmedi. Bu sefer Yahudiler Mekkelî müşriklerle ortak hareket ederek onlar vasıtasıyla Hz. Peygambere itirazlarını sürdürdüler. Hatta bu girişimler sadece teolojik düzeyde kalmayıp siyasal alana da taşındı ve Hz. Peygamberi güç duruma düşürmek için birtakım girişimlerde bulundular. Örneğin başlangıçta iştirak ettikleri

70) İbn Hişâm, I, 283.

71) İbn Hişâm, I, 182.

72) İbn Hişâm, II, 291.

anlaşmayı bozup müşriklerle işbirliğine girdiler. Özellikle Mekkeli müşriklerle yapılan savaşlarda gizli ve aşikar onları desteklediler. Bu süreçten sonra bir bakıma peygamberlikle ilgili teolojik tartışmalar sona erip daha çok siyasal içerikli mücadeleler ön plana çıkarılmıştır. Öte yandan Hz. Muhammed'in siyasî liderliği ve peygamberliği Arabistan'daki pek çok kabile tarafından kabul gördüğünden peygamberlikle ilgili itiraz ve tartışmalar kendiliğinden son bulmuştur. Ancak vefatına yakın dönemde peygamberliğe yönelik reaksiyonlar farklı bir tezahürle ortaya çıkacaktır.

3- Hz. Muhammed'in Vefatından Sonra Araplar'ın Peygamberliğe Karşı Tutumu

Hız. Peygamber'in vefatıyla birlikte onun ölümsüz olup-olamayacağına dair birtakım tartışmaların yaşandığı kaynaklarda dile getirilmiştir. Hatta bizzat Müslümanlar arasında Resulüllah vefat ettiği zaman bu tür düşüncelerin mevcudiyetinden söz edilmektedir⁷³. Örneğin Hz. Muhammed vefat edince, Bahreyn bölgesindeki Abdulkaysların bir kısmı 'Muhammed peygamber olsaydı ölmezdi' gibi sözler sarf edip irtidat etmeye yeltenmişlerdir⁷⁴. Başka kayıtlarda Hz. Muhammed'in ashabından Ebû Umâme ölünce, 'şayet o peygamber olsaydı arkadaşı ölmezdi' gibi sözler dile getirilmişti. Yine Hz. Peygamberin oğlu İbrahim, küçük yaşta vefat ettiği zaman Yahudiler benzer söylentiler ortaya atmışlardı. Resulüllah'ın oğlu İbrahim'in vefatıyla ilgili ortalıkta dolaşan söylentiler muhtemelen daha sonraki dönemlerde kaynaklara oldukça çarpıtılmış bir şekilde yansıtılmıştır. Örneğin İbn İshâk'da yer alan bir kayıta oğlunun vefatıyla ilgili Hz. Peygamber'in şöyle söylediği nakledilir: 'Şayet yaşasaydı, elbette sadık bir nebî olurdu. Yaşasaydı, bütün Kıptîler azat edilirdi.'⁷⁵ Ancak Hz. Peygambere atfedilen bu sözün ne Kur'ân ne de Hz. Muhammed'in peygamberliğiyle örtüşmediği görülmektedir. Bu itibarla söz konusu kaydın daha sonradan kaynaklara çarpıtılmış bir şekilde yansıtılmış olabileceği haberin muhtevassından anlaşılmaktadır.

Bütün bunlarla birlikte yukarıdaki kayıtlar dikkate alındığında Araplar'ın peygambere ölümsüzlük atfettikleri gibi bir düşünce akla gelebilir. Ancak onların bu düşüncesi kendi inançlarının bir gereği olmaktan ziyade Yahudi menşelidir ve Hz. Muhammed'in peygamberliğine gösterilen itirazın/bahanelerin bir uzantısıdır. Zira bu söylentilerin kaynağının Yahudiler olduğu net bir şekilde dile getirilmiştir⁷⁶. Ancak Yahudilere ait olduğu dile getirilen bu tür söylentilerin propaganda amaçlı olduğu ve aslında Yahudilerin de peygamberin bir insan olduğunu ve ömrünün sınırlı olacağını en azından kendi peygamberlerinin ölümlü olduğunu bildiklerinden kuşku yoktur. Dolayısıyla bu tür bilgilerin doğruluğunu kabul etmek ciddi bir çelişkidir. Zira yukarıda da dile getirildiği gibi, özellikle Kur'ân'a yansıyan ayetlerden Arapların peygamberin bir insan olduğunu/olacağını bildikleri, keza Ehl-i Kitab'ın da aynı şekilde peygamberliğin mahiyetini bildikleri ga-

73) İbn Sa'd, II, 266, 267, 270.

74) Taberî, *Târîh*, III, 255; Küla'î, 42.

75) İbn İshâk, 251; (krş. çev., 328); İbn Sa'd'daki kayıta 'nebî olurdu' ifadesi bulunmamaktadır. Bkn. İbn Sa'd, I, 144.

76) Bkn. İbn Hişâm, II, 353.

yet açıktır. Ancak Resulüllah'ın vefatından sonra özellikle onlar tarafından ortaya atılan bu tür söylentiler, bir bakıma İslâm toplumunun ve Müslümanların kafasını karıştırmaya yönelik bir manipülasyon veya Resulüllah'a karşı sağlığında kazanılamayan yenilginin sinsice bir rövanşı niteliğindedir. Bu itibarla tarihi seyir içerisinde süregelen günümüze kadar yansıyan peygamberlikle ilgili birtakım tartışma ve iddiaların tarihsel arka planının nerelere kadar uzandığının bilinmesi açısından bu husus oldukça anlamlıdır.

Küla'î, yukarıda dile getirilen kanaatleri destekleyecek nitelikte ilginç bir diyalog nakleder. Onun aktardığı kayda göre, Hz. Peygamber vefat ettiği zaman Amr b. Âs, Umân'daki amillik görevini bırakıp Medine'ye gelirken Peygamber'in vefat haberini duyan ve Yahudi olduğu belirtilen birisi ona şunları söylemişti:⁷⁷

Yahudi: Sana söylediğim şeyi gördün mü? Bu olay senden fazla beni ürkütüyor.

Amr: Hayır.

Yahudi: Allah aşkına öğrenmek istiyorum, seni bize kim gönderdi.

Amr: Allah Resulü.

Yahudi: Allah Resulü! Sen onun gerçekten Allah Resulü olduğunu mu sanıyorsun?

Amr: Allah adına evet.

Yahudi: Şayet söylediğin şey hak olsaydı, bu gün o ölmemiş olurdu.

Amr, Yahudi'nin söylediklerini duyduktan sonra yoluna devam ederek Amr oğullarının yurduna geldiği zaman buranın reisi Kurre b. Hubeyre el-Kuşeyrî ile karşılaştı. Kurre ve kabilesi halife seçilen Hz. Ebû Bekir'e isyan edip etmemede tereddüt içindeydi ve gelişmelere göre durumunu netleştirmek üzere beklemekteydi. Amr ona misafir olunca Kurre şunları söyledi: "Sana birtakım nasihatlerim olacak ve dinlemen istiyorum. Bildiğin gibi arkadaşınız (Hz. Muhammed) ölmüştür." Amr dedi ki, "O sadece bizim mi arkadaşımız? Anası yok olasıca, sizin arkadaşınız değil mi? Kurre şöyle dedi: "Ey Kureyşli! Siz haremınızda onu koruyordunuz. İnsanlar da sizi. Sonra sizden birisi çıkıp duyduğunuz şeyleri söyledi. Bu haber bize ulaşınca onu kötü karşılamadık ve dedik ki, 'Mudar'dan bir adam çıkmış insanları idare etmek istiyor. Şimdi o artık ölmüştür ve insanlar da size itaate hazırdırlar. Ancak onlar (zekâtı kast ederek) size bir şey ödemek istemiyorlar. Bu insanları haremimize dahil ediniz. Şayet bunu yapacaksan sen bana nasıl söz verirken ben sana veririm.' Amr dedi ki, 'Bu nasihatlerini sana iade ediyorum. Otur oturduğun kulübende.' Amr'ın bu çıkışı üzerine Kurre söylediklerinin maksadı aştığını belirtip pişman olduğunu dile getirdi. Ardından muhtemelen durumu düzeltmek için bir muhafız kuvvetiyle Amr'ı uğurladı.⁷⁸

Amr'ın yolda karşılaştığı Yahudi ile yaşadığı diyalog ile ardından Kurre b. Hubeyre arasında gerçekleşen Hz. Peygamberin vefatı üzerine tartışma arasında farklı durum söz konusudur. Öncelikli olarak ismi belirtilmeyen Yahudi tarafından dile getirilen husus az önce ifade edilen manipülasyon girişimiyle birebir örtüşmektedir. Ancak Kurre b. Hubeyre'nin gösterdiği reaksiyon tamamen farklı bir nedene, yani herhangi bir teolojik tartışma ya da kaygıya dayanmayıp daha çok vergi veya zekât ödeme/ödememeyle ilgili bir

77) Küla'î, 84-85.

78) Küla'î, 85-86.

husustur. Hatırlanacağı gibi bazı kabileler, Hz. Muhammed'i peygamber olarak tanımanın yanı sıra aynı zamanda onu siyasî lider olarak da kabul etmişlerdi. Ancak o vefat edince bazı kabile şefleri aralarında yapılan anlaşmanın son bulduğunu düşünerek Medine'ye ödenen vergiyi (zekâtı) ödememe kararı almışlardı. Anlaşılacağı gibi gösterilen reaksiyon siyasî veya iktisadî kaygılarla ilintilidir.

Hız. Muhammed'in vefatından sonra çoğunluğu Yahudi kaynaklı propaganda ürünü olan söylentilere münaflıkların da katıldığı ve onlar tarafından da bu tür söylemlerin dile getirildiği belirtilmektedir⁷⁹. Ancak bu söylentilerin halk tarafından fazla da dikkate alınmadığı da bir gerçektir. Örneğin Abdulkaysların başkanı Cârûd bu tür söylentilerin etkisinde kalmamaları için halkını uyarırken geçmişte de peygamberlerin olduğunu ve onların ölüp gittiklerini, dolayısıyla Hız. Muhammed'in de öleceğini hatırlatınca, bu ikna edici konuşmadan sonra irtidat eğiliminde olanların vazgeçtiği nakledilmektedir⁸⁰. Görüldüğü gibi bu tür söylentiler daha çok Hız. Peygambere inanmamaya yönelik gerekçe bulma ya da onun vefatından sonra dinden ayrılmak için bir bahane uydurma gayretleridir.

Öte yandan Hız. Peygamber'in vefatından sonra ortaya atılan onun ölümsüzlüğüne yönelik söylentilerin bizzat Müslümanlar tarafından dile getirildiğinden söz edilmektedir. Örneğin Hız. Ömer'in eline kılıç alıp Muhammed'in öldüğünü iddia edenleri öldüreceğini, onun ölmeyip göklere yükseldiğini ve tekrar aralarına döneceğini haykırdığı anlatılır. O esnada Hız. Ebû Bekir'in gelip bir konuşma yaptığı ve Kur'ân'dan âyetler okuyarak peygamberin ölümlü olduğunu, ölümsüzlüğün sadece Allah'a ait olduğunu vurguladığı ve Hız. Ömer'in bu uyarıdan sonra kendine geldiği nakledilir⁸¹. Hatta daha sonra Hız. Ömer'in o günkü davranışıyla ilgili bir sohbet sırasında "Ben peygamberin hepimiz ölünceye kadar başımızda bulunup işlerimizi yürüteceğini düşünüyordum."⁸² diye bir söz söylediği belirtilir.

Bu bilgilere göre Müslümanlar ya Yahudilerin propagandası etkisinde kalmışlar veya peygamberliğin ölümsüz olabileceğini düşünmüş gibi bir anlam çıkmaktadır. Ancak Müslümanlar arasında böyle bir düşüncenin mevcudiyetini doğrulayacak herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Her şeyden önce akılcılığıyla ön plana çıkmış olan Hız. Ömer'in, Resulüllah'ın öleceğini bilmemesi ya da bu konuyla ilgili Kur'ân âyetlerinden haberinin olmaması inandırıcı değildir. Hız. Peygamber'in ölümlü olduğuna dair Hız. Ebû Bekir'in hatırlattığı âyetlerden onun bihaber olması mümkün değildir. Onun en az Ebû Bekir kadar Kur'ân'ı bildiği ve anladığı bilinmektedir. Ancak hadisenin aktarıldığı biçimiyle olmadığını yine Hız. Ömer'in o günkü tavrıyla ilgili yaptığı bir konuşmasından anlamak mümkündür. Bu konuşmasında Hız. Ömer o günkü tutumunun Bakara Suresinin 144. âyetinde vurgulanan gerçeklerden kaynaklandığını dile getirmiştir⁸³. İşaret edilen âyet mealî şöyledir: "Muhammed sadece bir elçidir. Ondan önce de elçiler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür ya da öldürülürse siz ökçelerinizin üzerine geriye mi döneceksiniz? (Bakara 3/144)." Görüldüğü gibi bu âyette Hız. Peygamber'in ölümsüzlüğü değil, bizzat öle-

79) İbn Sa'd, II, 267.

80) Taberî, *Târîh*, III, 255; Küla'î, 42.

81) İbn Sa'd, II, 266, 267, 271; İbnü'l-Esir, II, 323-24; Küla'î, 35.

82) Taberî, *Târîh*, III, 203.

83) Taberî, *Târîh*, III, 203.

ceği açıkça belirtilmektedir. Buna göre demek ki, Hz. Ömer Resulüllah'ın öleceğinin bilincinde olan bir insandı. Bu itibarla onun veya diğer Müslümanların Resulüllah'ın vefat edeceğini bilmiyormuş ya da kabullenemiyormuş gibi gösterilmesinin yersiz olduğu kanaatindeyiz.

Bazı Arap kabileleri ise Hz. Muhammed'in vefatından sonra nübüvvetin son bulacağı düşüncesiyle hareket etmişler ve idarî anlamda da onun yerine kimsenin geçemeyeceği görüşünü savunmuşlardır. Bu nedenle bir kısmı Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesine itiraz etmişlerdir. Onlar Ebû Bekir'i ona vâris gibi görüp bunun olamayacağı tezini savunuyorlardı. Bu düşüncede olanlar 'biz Allah'a ve Hz. Muhammed'in onu elçisi olduğuna inanırız' sözleriyle⁸⁴ sağlığında Resulüllah'a itaat ettiklerini, ancak o öldükten sonra yerine geçen kişiye itaat etmek zorunda olmadıklarını dillendiriyorlardı. Anlaşılan bu itirazı yapanlar Hz. Peygamber'in nübüvvetiyle siyasî liderlik vasfını birbirine karıştırmışlardır. Nitekim bu tür itirazların kaynağı peygamberlikle ilgili olmayıp onun siyasî liderliğiyle alakalıdır. Yukarıda da işaret edildiği gibi Kurre b. Hubey'nin Amr b. Âs'a karşı dile getirdiği sözlerde bu tür bir itiraz söz konusudur. Bilindiği gibi Hz. Ebû Bekir onun yerine idarî işleri yürütmek üzere halife seçilmiştir. Ancak bazı Araplar onun başkanlığını kabul etmek istemediklerinden bu tür itirazlar ileri sürmüşlerdir. Buna ilaveten Arap toplumu peygamberliğin ve geçmiş peygamberlerin yaşayıp öldüğünün bilincindeydi. Nitekim Süheyl b. Amr gibi bazı insanlar çıkarak Hz. Muhammed'in bir insan olduğunu ve onun da ölebileceğini ısrarla dillendirip söylentiler nedeniyle endişelenen halkı yatıştırmışlardır⁸⁵. Bunun yanında bazı kayıtlarda Hz. Peygamberin ölümle yaşamı tercih edebileceğine dair yorumlar söz konusu edilmiştir. Örneğin Hz. Aişe'den rivayet edildiği iddia edilen bir haberde hastalığı sırasında Resulüllah'ın 'refikül âlâyı tercih ederim' sözü bu kabilden bir örnektir. Ancak bu sözlerin mevsukiyeti tartışılabilir olduğu gibi, bu kayıttaki içerik yukarıda tartışılan ölümsüzlükle ilgili rivayetlerle aynı kapsamda değildir⁸⁶.

Hz. Muhammed peygamberliğin yanı sıra aynı zamanda siyasî lider olarak önemli bir güce sahip olunca, bu durum bazı kabile şeflerinin gözünden kaçmamıştır. Özellikle onun vefatına yakın zamanlarda ve vefatından hemen sonra peygamberlik iddiasında bulunanların hareket noktalarına bakıldığında onu taklit ederek kendilerine dünyevi menfaat sağlamaya çalıştıkları görülür. Bu iddiada bulunanlar daha çok siyasal alanda mücadeleleriyle ön plana çıkarken iddia ettikleri şeriatları hep ikinci planda kalmıştır. Esvedü'l-Ansî, Müseylimetü'l-Kezzab, Tuleyha b. Huveylid gibi isimler Resulüllah'ın vefatına yakın bir zamanda peygamberlik iddiasıyla gündeme geldiler. Resulullah'ın vefatından sonra bu isimlere Secâh ve Lakî b. Mâlik⁸⁷ gibiler eklenmiştir. Küla'î, Allah Resu-

84) Küla'î, 37.

85) İbnü'l-Esîr, II, 324; Küla'î, 33.

86) İbnü'l-Esîr, II, 321.

87) Kaynaklarda yer alan bilgilere göre Hz. Peygamber vefat ettiği zaman Uman'daki Ezd kabilesinin reisi olan Zû't-Tâc (Taç Sahibi) lakaplı Lakî b. Mâlik isyan etmişti. Bu şahıs Cahiliye döneminde şeref ve meziyet yönünden bölgedeki diğer nüfuzlu reis Cülenda ile rekabet halindeydi. Hz. Muhammed vefat edince o, peygamberlik iddiasıyla ortaya çıktı ve taraftar toplamak için etraftaki kabilelere haberler saldı. Oluşturduğu kuvvetlerle Debâ'da karargâh kurup bölgede henüz İslâm'dan ayrılmayan samimi Müslümanları kendisine hedef seçti. Ondan çekinen Müslümanlar Ebû Be-

lü'nün kendisinden sonra Araplar'ın fitne çıkaracağına işaret ettiğine değinerek Müseylime, Tuleyha ve Esved'e başkalarının da ekleneyeceğini söylediğini nakleder⁸⁸. Ortaya çıkan isimlerin her birinin hareket noktası araştırıldığı zaman tamamen siyasal ve ekonomik çıkarların başat hedef olduğu görülür. Bu isimlerin İslâm'ın ilk yıllarında değil de Resulullah'ın son zamanlarında ortaya çıkmış olmaları bizce bir tesadüf değildir. Müşrikler başlangıçta ona inanmamışlardı. Ancak peygamberlikle birlikte Hz. Muhammed siyasî anlamda da önemli bir güce ulaşınca ismi zikredilen istismarcılar derhal harekete geçtiler ve kendi sinsi düşüncelerini eyleme döktüler. Özellikle hastalığı ve vefat haberinin yayılmasından sonra ortaya çıkan istismarcılar bir dizi hezeyanlarla kendi çıkarları için insanları peşlerinden sürükleyip din istismarcılığına soyundular⁸⁹. Ancak şaşırtıcı olanı ise, bu tür hezeyanların kökünün o dönemde kurutulmuş olmasına rağmen tarihin seyri içerisinde değişik zamanlarda bu istismarcıların sadece zaman ve isim değişikliğiyle varlıklarını sürdürmeleri, hatta günümüzde bile bunların uzantılarının zaman zaman gündeme gelmeleridir.

Hız. Muhammed'in peygamberliğini taklit üzerine kurgulanan din istismarcılarının hareketlerine bakılınca onlar da Hız. Peygamber gibi kendilerine birer müezzın edinmişler, bir harem bölgesi belirlemişler, gökten bir meleğin vahiy getirdiğini iddia etmişler ve birtakım secili sözleri vahiy diye anlatarak taraftar toplamaya çalışmışlardır. Örneğin Müseylime Yemâme'de kendisine belli bir yeri harem, yani kutsal bir mekân olarak ayırıp burayı yasak bölge ilan etmiş ve buna karşı muhalefet edenleri cezalandırmıştır⁹⁰. Ayrıca o, kendisine Rahmânü'l-Yemâme adını vermiştir⁹¹. Allah Resulü 'Ebû'l-Kâsım' künyesiyle tanındığı gibi o da, kendisini Ebû Sümâlf künyesiyle tanıtmıştır. Hız. Muhammed'in müezzını Bilâl gibi, o da kendisine Huceyr adlı müezzını edinip ona ezan okutturmuştur. Müezzınıne ezan arasında "Müseylime'nin, Allah'ın elçisi olduğuna şahadet ederim" sözlerini ilave ettirip, bu sözleri duyduğu zaman 'Huceyr fasih konuştu' diye onu övmüştür⁹².

Ancak bütün bunlarla birlikte peygamberlik iddiasında bulunanların halk tarafından kabul görmeleri düşündürücüdür. İstismarcılara en açık destek kendi kabilelerinden ve isyan etmek isteyen aşiretlerden gelmiştir. Bu desteğin arkasındaki düşüncenin alt yapısı dinî kaygılardan daha çok siyasî ve ekonomiktir. Nitekim sürü halinde bunların peşinden gidenler herhangi bir telojik tartışma ve arayış içerisinde hareket etmeyip sadece kendi dünyevî menfaatlerini gerçekleştirmek üzere tavır belirlemişlerdir. Dolayısıyla peygamberlik iddiasında bulunanların peşine takılanlar için onların peygamberlik iddi-

kir'den yardım isteyince, halife Huzeyfe b. Mihsan'ı bu bölgeye gönderdi. Huzeyfe onu Suhar'da kıstırıp öldürdü ve taraftarlarını dağıttı. Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer (294/897), *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Beyrut, t.y., II, 131; Taberî, *Târîh*, III, 261, 263. Görüldüğü kadarıyla onun iddiası diğerleri kadar etkili olmadı. Ancak hareket noktasına bakıldığında o, peygamberliği bir siyasî nüfuz unsuru olarak kullanmak istemiş ve bu yönüyle kendisine çıkar sağlamaya çalışmıştır.

88) Küla'î, 30-31.

89) İbrahim Sarıçam, 'Klasik Dönem İslam Tarihinde Din İstismarı; Dört Halife ve Emeviler Dönemi', *İslâmiyât*, c. 3, s. 3, 140.

90) Taberî, *Târîh*, III, 244.

91) Belâzurî, 152.

92) Belâzurî, 131.

aları, aslında pek de ciddi bir anlam ifade etmemiştir. Örneğin Esed, Gaftan ve Tayy kabileleri arasında Cahiliye devrinde var olan anlaşma, Hz. Peygamberin vefatıyla birlikte tekrar gündeme getirilmiştir. Gatafan kabilesinin Fezâre kolunun reisi Uyeyne b. Hısn, Tuleyha ile ortak hareket etmesiyle ilgili şunları söylemektedir: ‘Ben Esed oğulları ile aramızdaki ittifakın bozulduğundan beri, Gatafan yurdunun sınırlarını tanımıyorum. Ben Cahiliye çağında aramızda var olan ittifakı yenileyerek Tuleyha’ya yardım edeceğim. Allah’a yemin olsun kendi anlaşmamız ve müttefikimiz olan kabilenin peygamberine tabi olmayı, Kureyşli peygambere tabi olmaya tercih ederim. Üstelik Muhammed ölmüş ve Tuleyha sağdır.’ Onun sözlerine kavmi de uyup Tuleyha ile birleşmeye karar vermişlerdir.⁹³ Buna ilaveten Abs ve Zübyan gibi isyan etme eğiliminde olan kabileler de Hâlid b. Velid’in korkusuyla Tuleyha’nın yanında yer alıp kendilerini kurtarmaya çalışmışlardır⁹⁴.

Peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkanlar, onların peşine takılanlar veya başlangıçtan beri Hz. Peygambere muhalefet edenlerin hareket noktalarına bakılınca, dikkat çeken hususlardan bir başkası da peygamberliği kabileye özgü bir makam olarak algılamalarıdır. Yukarıdaki alıntıda yer alan Uyeyne b. Hısn’a ait sözler bunu ortaya koymaktadır. Buna ilaveten İbn İshâk’ın verdiği bilgiye göre tebliğin başladığı dönemde Resulüllah’a itiraz edenlerin de benzer reaksiyonla hareket ettikleri görülür. Örneğin Ahnes b. Şerik Resulüllah’tan duyduğu âyetler hakkında Ebû Cehil’e soru sorunca, o, eskiden beri Abdi Menâf oğullarıyla rekabet içinde olduklarını hatırlatıp şu karşılığı vermiştir: “Şimdi onlar ‘Gökten kendisine vahiy gelen bir peygamberimiz var.’ diyorlar. Biz buna nasıl yetişebiliriz? Vallahi biz ona asla inanmayız ve onu tasdik etmeyiz.”⁹⁵ Bu kayıt İbn Hişâm tarafından biraz farklı bir versiyonla aktarılmaktadır. Buna göre Ahnes ve Ebû Cehil, Hz. Peygamber’i Kur’ân okuduğu sırada gizlice dinlerken birbirlerine rastladılar. Ahnes Ebû Cehil’e, Hz. Muhammed’in durumunu sorunca şunları söyledi: “Biz ve Abdimenâf şeref için yarıştık. Onlar doyurdu biz de doyurduk. Onlar yüklendi biz de yükledik. Onlar verdiler biz de verdik. Öyle ki, iki yarış atı gibi yan yana geldik. Şimdi de, onlar ‘Bizden kendisine gökten vahiy gelen bir peygamberimiz var.’ diyerek üstünlük tasladılar. Biz bunun gibisine ne zaman kavuşuruz. Ona ne iman ederiz ne de onu tasdik ederiz.”⁹⁶ Yine Ebû Cehil Hz. Muhammed’i kast ederek, ‘Ey Abdimenâf oğulları! Bu adam sizin peygamberinizdir.’ deyince, Utbe b. Rebia ona ‘Neden bizden bir peygamber ya da hükümdar olmasın ki?’⁹⁷ karşılığını vermiştir.

4- Rüya ve Peygamberlikle İlgili Tartışmalar

Cahiliye dönemindeki sihir, büyü, rüya, kâhinlik, falcılık, şairlik gibi fenomenler nübüvvetin uzantısı gibi algılanıp gaybın bilgisine ulaşma aracı olarak görülmüştür. Bu bağlamda rüya, kehanet gösterme ya da kâhine başvurma ve fal oku çekme gibi konular Cahiliye kültüründe son derece muteberdi⁹⁸. Dolayısıyla Mekkelilerin Hz. Peygamberi

93) Taberî, *Târîh*, III, 230.

94) Taberî, *Târîh*, III, 225.

95) İbn İshâk, 250; Benzer bir konuşmanın Muğîre b. Şu’be ile Ebû Cehil arasında da yapıldığından söz edilmektedir. Bkn. İbn İshâk, 270-71.

96) İbn Hişâm, I, 208.

97) İbnü’l-Esir, II, 93.

98) Bkn. İbn İshâk, 73, 74, 75, 77, 82-83.

sihirbaz⁹⁹, büyücü¹⁰⁰, mecnun (cinlenmiş)¹⁰¹, şair, deli gibi sıfatlarla vasıflandırmaları teolojik olarak ona yapılan itirazlardan ziyade kendi bilgi ve inanç düzeyleriyle ilgili bir husustu¹⁰². Bunun yanında onlar peygamberi gaipen bilgi veren ve rüya gören birisi olarak nitelemişlerdir. Nitekim Bedir savaşı öncesi Muttalib oğullarından Cüheym b. Salt gördüğü rüya üzerine Kureys'ten birtakım isimlerin öldürüleceğini haber verince Ebû Cehil 'Bu da Muttalib oğullarından bir başka nebi.' yorumunu yapmış ve düşmanla karşılaştıkları zaman kimin öleceğini herkesin göreceğini söylemiştir¹⁰³. Hatta Bedir savaşında Abbâs esir alındığı zaman sakladığı parayı Resulüllah'ın söylemesi üzerine yegeninin peygamber olduğuna tanıklık ettiği nakledilir¹⁰⁴. Bu durum rüya ile peygamberlik arasında kurulmaya çalışılan ilginç bir tutum olarak dikkat çekmektedir.

Yine Bedir savaşı öncesi Abdülmuttalib'in kızı 'Âtike, gördüğü rüyayı kardeşi Abbas'a anlatınca, bunu haber alan Ebû Cehil, ona şunları söylemişti: 'Bu kadın peygamber de aranızdan ne zaman ortaya çıktı? Erkeklerinizin peygamberliğini yeterli görmeyip kadınlarınız da peygamberliğe mi kalkıştı? Üç gün bekleyeceğiz. Şayet anlatılan gerçekleşirse mesele yok, aksi halde sizi Arapların en yalancı ailesi olarak ilan edeceğiz.'¹⁰⁵ Görüldüğü gibi rüya ile gaipen bilgi verme arasında ciddi bir ilişki kurulmuş ve peygamberliği de bu bağlamda gelecekte haber veren bir konumda görmek istemişlerdir. Hiç kuşkusuz bu durum onların zihinlerindeki bilgi birikimi ve bu bilgiler ışığında peygamberi algılama biçiminin bir yansımasıdır.

Öte yandan özellikle Hz. Muhammed'in peygamberliğiyle ilgili tartışmalar son bulmasından sonra, o, olağan dışı yeteneklerle ilişkilendirilmek istenmiştir. Arapların zihninde kurgulanan ve daha sonraları ileri boyutlara taşınan efsanevi ve insanüstü nitelikleriyle ön plana çıkarılmış bir peygamber anlayışı daha ziyade Yahudi ve Hristiyanlarca benimsenen bir tasavvurdu. Aslında onlar peygamberliğin mahiyetini bildikleri halde Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmedikleri için bu tür itirazlar ileri sürmüşlerdi. Örneğin Kur'ân'ın ifadesiyle Yahudiler 'Üzeyr'i Allah'ın oğlu' olarak nitelemişlerdi¹⁰⁶. Onların inanışına göre peygamberler nübüvvetini ispat için mucize gösterirler ve geleceğe dair haberler verirler¹⁰⁷. Hristiyanlık inancı da Hz. İsa'yı aşırı yüceltip ona Tanrısal bir nitelik kazandırmış ve Tanrı'ya ortak etmiştir¹⁰⁸. Peygamberliği bu şekilde

99) Sâd 38/4; Hz. Peygamber tebliğin ilk yıllarında yakın akrabalarını toplayıp dine davet edince, Ebû Leheb toplananlara 'Akrabanız size sihir yaptı, dağılın.' diye uyardı ve onu sihirbazlıkla nitelendirdi. İbn İshâk, 202.

100) Zuhuf 43/30; Ahkaf 46/7; Müddesir 74/24.

101) Hicr 14/6; Sâffât 37/36; Duhân 44/14; Tûr 52/29; Kalem 68/2, 51; Tekvîr 81/22; İlk vahiy geldiği zaman Resulüllah başından geçenleri hanımı Hz. Hatice anlatmış ve ardından halkın kendisini şair veya mecnun olarak nitelendireceğinden kaygılandığını söylemişti. Bkn. İbn İshâk, 178.

102) İbn İshâk, 261; İbnü'l-Esîr, II, 78.

103) İbn Hişâm, II, 450; İbnü'l-Esîr, II, 121.

104) Taberî, *Târîh*, II, 290.

105) İbn Hişâm, II, 441-42; İbnü'l-Esîr, II, 117.

106) *Tevbe* 9/30.

107) Geniş bilgi için bkn. Salih Sabri Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, İnsan yay., İstanbul t.y., 29-30.

108) İncil, Yuhanna I:1; XIV: 10-11; Hz. İsa'nın ilahlaştırılmasıyla ilgili özellikle John Hick'in görüşleri doğrultusunda yerinde tespit ve değerlendirmeleri için bkn. Mahmut Aydın, *İsa Tanrı mı? İn-*

algılama ve değerlendirme biçiminin özellikle Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkması ilgi çekicidir. Bu tür anlayış beraberinde birtakım aşırı yorumları getirmiştir. Muhtemelen bu aşırı yorumların bir uzantısı olarak İslâm'dan sonra Müslüman Araplar da, Hz. Muhammed'i aşırı yüceltip ona insanüstü nitelikler atfetme gereği duymuşlardır. Özellikle siyer, hadis ve tasavvuf kaynaklarında peygamberin insanüstü özelliklerle takdim edildiğine dair pek çok aşırı nitelemeler söz edilebilir¹⁰⁹. Tasavvuftaki 'hulûl nazariyesi' bu anlayışın bir bakıma en uç noktası olarak görülebilir¹¹⁰.

Henüz ana rahmine düşmeden Resulullah'ın peygamber olacağını annesine bildirilmesi¹¹¹, Hz. Hatice'nin, peygamber olacağını bildiği için onunla evlenmek istemesi, sırında peygamberlik mührünün bulunması, Şam'a doğru seferi sırasında bir bulutun onu izlemesi ve rahip Bahira'nın onun peygamberliğini haber vermesi¹¹², çocukken göğsünün melekler tarafından yarıp kalbinin temizlenmesi¹¹³, ayın ikiye bölünmesi¹¹⁴, hicret sırasında kaldığı Hira mağarasının önüne hemen bir örümceğin ağ girmesi ve bir güvercinin yuva yapması, mağara ağzında bir ağaç fidanının büyümesi, çocukluğunda süt anneye verilince fakir olan ailenin evine bereket gelmesi¹¹⁵, geçtiği yerlerdeki ağaç ve taşların ona secde etmesi ve sesli olarak onu selamlaması¹¹⁶, yan yana iki hurma ağacını birleştirmesi ve tekrar ayırması¹¹⁷ gibi daha sayılabilecek benzer nitelemeler bu kabilinden örneklerdir¹¹⁸. Bütün bunlara verilebilecek en net cevap Kur'a'daki Hz. Peygamber tanımlaması olan 'ben de sizin gibi birisiyim'¹¹⁹ ayetidir. Bu tanımlamayla o, kendisinden insanüstü niteliklerin beklenmemesini ve kendisine birtakım gereksiz sıfatların yaıştırılmaması net bir şekilde ortaya koymuştur¹²⁰.

Sonuç

Hz. Muhammed'in peygamberliğine kadar Arapların kafasındaki peygamber algılaması büyük ölçüde geçmiş milletlerden ve Ehl-i Kitap'tan öğrendiklerinin yanı sıra kendi inanç ve bilgi düzeyleriyle sınırlıydı. Geçmiş milletlerden kendilerine intikal eden bilgiler yazılı olmayıp sözlü (oral) kültürün kalıntılarıydı. Bu itibarla onların peygamberlik

san mı?; Dinler Arası Diyalog Bağlamında İsa-Masih'in Konumu Sorunu, İz yayıncılık, İstanbul 2002, ss., 119-133; yine bu konu ile ilgili ayrıca bkn. Richard E. Rubenstein, *İsa Nasıl Tanrı Oldu?*, çev., Cem Demirkan, Gelenek Yayıncılık, 1. baskı, İstanbul 2004, ss., 191-206.

109) Bkn. Şefaatin Severcan, "Peygamberlik Anlayışları ve Hz. Muhammed (s.)", *Bilimname* I, 2003/1, ss. 230-35, 237 vd.

110) Hulûl, Allah'ın zatı ve sıfatlarının yaratıklarına ve özellikle de insan bedenine intikal etmesi ve onunla birleşmesi anlamına gelir. Bkn. Kürşat Demirci-Yusuf Şevki Yavuz, "Hulûl", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 340-44.

111) İbn İshâk, 95; İbn Hişâm, I, 103.

112) İbn İshâk, 96, 126, 127, 146; İbn Hişâm, I, 117.

113) Müslim, *İman*, 260, 261, 263, 264; İbn İshâk, 101, 102.

114) Buhârî, *Menâkıb*, 27.

115) İbn İshâk, 100; İbn Hişâm, I, 105-106.

116) İbn İshâk, 176; İbn Hişâm, I, 154.

117) İbn İshâk, 334.

118) Değişik örnekler için bkn. İbn İshâk, 334-346; ayrıca bkn. Severcan, 238-39.

119) Kehf 18/110; Fussilet 41/6.

120) Bkn. Kırbaçoğlu, ss. 129-139.

hakkındaki tasavvurları, kendi inanç ve bilgi düzeyleriyle sözlü kültürden kendilerine intikal edenlerin karışımı olan ve bu bağlamda birtakım mitolojik öğeleri de içinde barındıran bir nitelikteydi. Hz. Muhammed risaletini açıkladığı zaman ilk önce Araplar onu söz konusu bilgi düzeyleri çerçevesinde anlamaya, bir bakıma da anlamamaya çalıştılar. Bu itibarla onu geçmişin masallarını anlatmakla eleştirdiler ve Cahiliye döneminde müteber olan kâhinlik, sihirbazlık, şairlik ve mecnunlukla tanımladılar. Ancak ona yapılan itirazlarda yetersiz kaldıklarını görünce, bu sefer Ehl-i Kitap'tan bilgi alıp bu doğrultuda onunla birtakım tartışmalara girdiler. Özellikle Ehl-i Kitap'tan bilgi sorulması ve daha sonraki Medine dönemiyle birlikte Yahudilerle ortak hareket edip Hz. Peygambere yöneltilen eleştirilere bakılınca Arapların peygamberlikle ilgili bilgilerinin bir bölümünün Ehl-i Kitap kaynaklı olduğu söylenebilir. Ancak bunun hangi boyutlarda olduğunu net çizgilerle belirlemek de pek mümkün gözükmemektedir.

Başlangıçta Araplar peygamberliği daha çok gaipen haber veren, geleceğe yönelik kehanetlerde bulunan, secili sözlerle insanları etkileyen şair ya da kâhin olarak tasavvur etmekle birlikte, aynı zamanda onu melek ve şeytan gibi birtakım soyut varlıklarla da ilişkilendirdiler. Kur'ân'a yansıyan şekliyle bir taraftan onun kendileri gibi bir insan olarak yiyip içmesi, çarşı pazarda dolaşmasını anlamlandıramazken bir taraftan da ona bazı olağanüstü vasıflar yakıştırıp meleklerle ilişkilendirdiler. Onların bu tavrı Hz. Muhammed'i tanımaya yönelik çabalardan ziyade, onun öğretisini ve peygamberliğini kabul etmemeye yönelik uydurdukları bahanelerin yansımasıdır.

Hz. Muhammed'in hayatının sonlarına doğru bir kısım Araplar ve kabile şefleri, onun siyasî liderliğiyle peygamberliğini bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde birbirini tamamlayan unsurlar olarak görmek isteyip, bu durumdan kendilerine siyasî ve iktisadî paye çıkarmak için harekete geçtiler. Özellikle bazı kabile şefleri peygamberliği bilinçli bir şekilde istismar ederek bu iddiayla ortaya çıktılar. Onların peşlerine takılanlar ise Kureyşli bir peygamber yerine kendi kabilelerinden çıkan peygambere inanmayı tercih ettiler. Bunu dini bir kaygıdan ziyade daha çok kabile asabiyeti reaksiyonuyla ilişkilendirdiler ve dünyevi çıkar uğruna yaptılar. Dolayısıyla onların peygamber algılaması ya da tasavvuru, hem Hz. Muhammed'in peygamberliğine gösterilen reaksiyonun mahiyeti hem de peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkmış yalancılara gösterilen itibarın arka planı hakkındaki iki farklı tezahürü gözler önüne sermektedir.

Özellikle Hz. Peygamberin ömrünün sonlarına doğru onu taklit etme üzerine planlarını uygulamaya koyan ve peygamberlik maskesiyle kendilerine ekonomik ve siyasî rant sağlamak isteyenler, muhtemelen hiç düşünmedikleri bir kapıyı da aralamış oldular. Zira onların açtığı yoldan giden sayısız istismarcı İslâm'ın erken döneminden itibaren tarihin her döneminde bir şekilde ortaya çıkıp bu alandan kendilerine çıkar sağlamaya çalışmışlardır. Ne yazık ki, onların düştüğü durumdan ibret almayan bazı istismarcılar, günümüze kadar uzanıp birtakım hezeyanlarla değişik maskeler altında orya çıkmaktadırlar. Müseylime ve Tulayhaların izinden giden bir kısım yalancılar dile getirdikleri hezeyanlarla insanların kafalarını karıştırarak dinî duygularını istismar etmektedirler. Halbuki Hz. Muhammed ile birlikte nübüvvetin sona erdiği Kur'ân'da (Ahzâb 33/40) çok net biçimde vurgulanmıştır.